

Äidinkieli, kansalliskieli ja lingua franca

Johdannoksi

Nykymaailmassa ihmiset liikkuvat entistä enemmän. Monet asuvat työnsä vuoksi pitkiäkin aikoja ulkomailla, jotkut jäävät loppuiäkseen asumaan muualle kuin syntymämaahansa. Maapalloistumisen aikakaudella vieraat maat, kansat ja kulttuurit tulevat osaksi arkipäiväämme myös silloin, kun asumme samassa maassa koko ikämme. Tämä on saanut aikaan aivan uudenlaisen kielitilanteen koko maailmassa.

Ihmiset osaavat nykyään monia kieliä. Äidinkielensä lisäksi lukion käynyt suomalainen hallitsee toisen kansalliskielen lisäksi yleensä ainakin kahta vierasta kieltä. Toisin kuin aiemmin, näitä kieliä myös käytetään enemmän. Ei ole harvinaista, että joku käyttää työssään toista kieltä kuin kotona. Vapaa-ajan täyttää vieraskielinen musiikki, elokuvat ja Internet. Yhä useammat lapset käyvät koulua muulla kuin äidinkielellään – sekä kotimassa että ulkomailla.

Monikielisyys on väistämättä osa nykyihmisen maailmaa. Onkin aika pohtia, mitä eri kielillä tehdään. Mikä merkitys äidinkielellä on ihmiselle? Millainen tilanne on silloin, kun äidinkieli on eri kuin asuinmaan kieli? Mikä merkitys kansalliskielellä on kansakunnalle ja valtiolle? Entä miten pitäisi suhtautua kansainvälisen yhteydenpidon välineeseen eli niin kutsuttuun lingua francaan, joka meidän suomalaisten tapauksessa on yleensä englanti? Tarvitaan valvetunutta kielitietoisuutta, että pystytään tekemään järkeviä valintoja esimerkiksi silloin, kun lapsi käy koulua ulkomailla, kun vanhemmat puhuvat eri kieltä tai kun suunnitellaan vieraskielistä koulutusta Suomessa.

Äidinkieli kasvattaa ihmisen

Äidinkielen tasapainoinen kehitys varmistaa ihmisen kasvun ehjään tunne-elämään. Tunnetaan paljon esimerkkejä siitä, miten äidinkielen riisto heijastuu suoraan ihmisen hyvinvointiin ja elämässä selviämisen edellytyksiin. Erityisen paljon tutkimustuloksia on eri kielivähemmistöjen keskuudesta. Pohjois-Ruotsin suomenkielistä väestöä eli ns. meänkielisiä tutkinut Winsa on esimerkiksi todennut, että meänkieliset ovat ruotsinkielisiä useammin työttömiä, he sairastavat enemmän ja jopa kuolevat nuorempina. Lapsuudessa koettu oman kielen ja kulttuurin sorto, esimerkiksi äidinkielen kouluopetuksen puute, ja ehkä hiukan puutteellinen valtakielen omaksuminen on vaikeuttanut myöhemmin monella tapaa heidän elämäänsä. Äidinkieli on tunteiden ja ajattelun kieli.

Helsingissä asuvien saamelaisten kielellistä identiteettiä tutkinut Lindgren on puolestaan analysoinut erilaisia kielellisiä elämäkertoja. Jotkut ovat kieltäneet kokonaan taustansa ja omaksuneet valtakulttuurin ja -kielen, koska heidän lapsuudessaan saame oli aliarvostettu eikä heillä ollut mahdollisuutta käydä koulua saameksi tai edes oppia kirjoittamaan omaa kieltään. Toiset suhtautuvat taustaansa neutraalisti, osa taas toimii pääkaupunkiseudullakin aktiivisesti oman kielensä säilyttämisen puolesta ja puhuu sitä järjestelmällisesti myös lapsilleen. Nämä ihmiset ovat olleet suuren valinnan edessä: välittääkö seuraavalle sukupolvelle kaikki se, mikä heille lapsuudessa ja nuoruudessa on ollut tärkeää ja mihin liittyvät heidän ihmiseksi kasvamisensa syvimmit kokemukset vai kieltääkö taustansa ja sulautua valtakulttuuriin.

Suomenkieliset ovat tottuneet elämään omassa maassaan valtakulttuurin ja enemmistökielen edustajina. Heidän ei ole tarvinnut meänkielisten tai saamelaisten

tavoin pohtia äidinkieltä merkitystä eikä taistella sen oikeuksien puolesta. Ulkomailla asuessaan suomalainen kohtaa tilanteen, jossa oma kulttuuri on vieras ja edustaa vähemmistöä. Hänen lapsensa käyvät koulua vieraalla kielellä ja omaksuvat vieraan kulttuurin. Vanhempien vastuulla on silloin, oppiiko lapsi myös oman sukunsa, oman kulttuurinsa ja oman maansa kielen.

Kansalliskieli liittyy kulttuuriin

Suomen kielilain mukaan kansalliskieliä ovat suomi ja ruotsi. Termi kansalliskieli on monella tapaa latautunut: se korostaa, että meillä Suomessa 1800-luvulla kansallisen identiteetin kiteytymisen aikana kielellä ja kansakulttuurilla on ollut ratkaiseva merkitys, kuten myös tietysti monessa muussakin eurooppalaisessa kansallisvaltiossa. Ennen autonomian aikaa suomen kieltä oli käytetty lähinnä vain uskonnon ja lainkäytön piirissä. 1800-luvun kuluessa suomi kuitenkin tuli vähitellen kaikkien elämänalojen kieleksi. Tämä liittyi Suomen valtionmuodostukseen ja oman kulttuurin vapautumiseen vieraasta vallasta. Koko vuosisadan sekä aineellinen että henkinen kehitys perustui siihen, että kansan valtaosa lopulta saattoi käydä koulua, seurata tiedotusvälineitä ja vaikuttaa omien asioidensa hoitoon yhteiskunnassa omalla äidinkielellään. Virallinen kieli ruotsin rinnalle suomesta tuli vuonna 1863. Vain tämän kielellisen demokratisoitumisen tulosta on voinut olla itsenäinen Suomen valtio.

Suomen kieli liittyy yhteen sen kansan, joka kutsuu itseään suomalaiseksi. Sen keskeisin identiteettiä luova tekijä on juuri kieli. Siihen on koodautunut koko fyysinen elinympäristö, ilmasto ja maasto sekä henkinen kulttuuri, esimerkiksi historia ja kirjallisuus. Tuskin kukaan, joka ei ole nähnyt tuulen vähitellen kasaavan tietynlaista lumikeräymää aukean poikki kulkevalle tielle, voi ymmärtää verbiä *kinostua*. Samaten sellaisia sanoja kuin *keli* tai *tarjeta* on melko mahdotonta kääntää muille kielille. Entä miten puhua *impivaaralaisuudesta*, *routavuosista* tai vaikkapa *savolaisesta lupsakkuudesta* englanniksi? Oman kieltä mukaisesti suomalaiset hahmottavat maailmaa omalla tavallaan. Se liittyy heidät osaksi vuosituhantista perintöä ja edeltävien sukupolvien vaihteita.

Lingua franca on työkalu

Nykymaailmassa tarvitsemme äidinkielen ja kansalliskielen lisäksi myös kansainvälisen yhteydenpidon kieltä. Sen asema on tärkeä, mutta kahteen edelliseen verrattuna olennaisesti erilainen. Lingua on franca on vain väline, kun taas äidinkieleen ja kansalliskieleen liittyy monia muitakin näkökulmia. Olen joskus aiemmissa kirjoituksissani kiteyttänyt näiden tehtävänjaon siten, että äidinkieli merkitsee elämää, kansalliskieli sivistystä ja lingua franca työkalua. Siksi tulee varoa sellaisia tilanteita, joissa lingua francalle halutaan antaa sellaisia tehtäviä, jotka kuuluisivat äidinkielelle tai kansalliskielelle.

Hyvä englannintaito liitetään Suomessa aina kansainvälisyyteen. On kuitenkin huomattava, että kansainvälisyydessä meidän suomalaisten on voitava olla myös antavana osapuolena eikä niin, että meistä tulee kansainvälisiä omaksumalla toisten kulttuurien tavat ja kieli. Jos taas suomenkielinen lapsi käy koulua ulkomailla jossain muualla kuin Englantia puhuvassa maassa, saattaa olla tulevaisuuden kannalta arvokkaampaa, jos hän käy koulua isäntämaassa kielellä eikä ns. kansainvälistä koulua englanniksi. Näin hän oppii isäntämaassa kielen ja tulee osalliseksi sen kulttuuriperinnöstä. Aito kontakti kahden kansan välillä on näin saavutettu. Englanti puolestaan on tällaisessa tilanteessa oppiaineena, ja myös siinä on saavutetaan hyvä kielitaito, jollainen esimerkiksi suomalaisnuorilla nykyään on.

Lopuksi

Olen tässä kirjoituksessa halunnut avata lukijan kielitietoisuutta siltä osin, mitä kaikkia näkökulmia liittyy niihin kieliin, jotka ovat läsnä hänen elinympäristössään. Joku elää siinä onnellisessa asemassa, että äidinkieli, kansalliskieli ja lingua franca ovat kaikki yksi ja sama asia. Tällainen tilanne on esimerkiksi briteillä. Suomenkielisellä suomalaisella taas on kotimaassa sikäli selkeä tilanne, että hänen äidinkielsä on lain turvaa nauttiva kansalliskieli ja mahdollisia myöhempiä kansainvälisiä yhteyksiä varten hänen on aina mahdollista hankkia toimiva englannin taito.

Ulkomailla asuva suomenkielinen on monien kielellisten valintojen edessä. Erityisen suuri vastuu hänellä on vanhempana. En halua osoitella sormella enkä antaa suoria ohjeita, mutta uskon, että lukija on samaa mieltä kanssani siitä, että lapsen täysipainoinen tiedollinen ja tunne-elämään liittyvä kehitys on turvattava. Luulen, että monet haluavat lapsensa oppivan suomalaisen kulttuurin erityispiirteet ja tulevan toimeen Suomen virastoissa sekä osaavan keskustella isovanhempiensa kanssa. Asuinmaan kieli saattaa tulevaisuudessa olla hänelle arvokasta pääomaa. Englantia hän varmaan oppii joka tapauksessa.

Luettavaa

Lindgren, Anna-Riitta 2000: Helsingin saamelaiset ja oma kieli.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Mantila, Harri 2002: Language Situation in Finland – Lectures on Language Situation – Russia, Estonia, Finland (ed. Kazuto Matsumura). 48 – 64. Department of Asian and Pacific Linguistics, Institute of Cross-Cultural Studies. University of Tokyo.

Saari, Mirja 1999: Kieli, kulttuuri, identiteetti. – Suomi. Maa, kansa, kulttuurit (toim.

Markku Löytönen ja Laura Kolbe). 266 – 277. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Uusi kielilaki. Kielilakikomitean mietintö 2001: 3. Oikeusministeriö.

Winsa, Birger 1998: Language Attitudes and Social Identity. Oppression and

Revival of a Minority Language in Sweden. Applied Linguistics Association of Australia.

Occasional Paper No 17.